

**AZƏRBAYCANDA TƏTBİQ
EDİLƏN ÖZÜNÜMƏŞĞULLUQ
PROQRAMININ SOSIAL-
İQTİSADI İNKİŞAFDA ROLU**

Ayhan SATICI,
İqtisadi İslahatların Təhlili və
Kommunikasiya Mərkəzi,
Strateji planlaşdırma və inkişaf
departamentinin əməkdaşı

Azərbaycanda tətbiq edilən özünüməşğulluq proqramının sosial-iqtisadi inkişafda rolu

Ayhan SATICI,

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi,
Strateji planlaşdırma və inkişaf departamentinin əməkdaşı

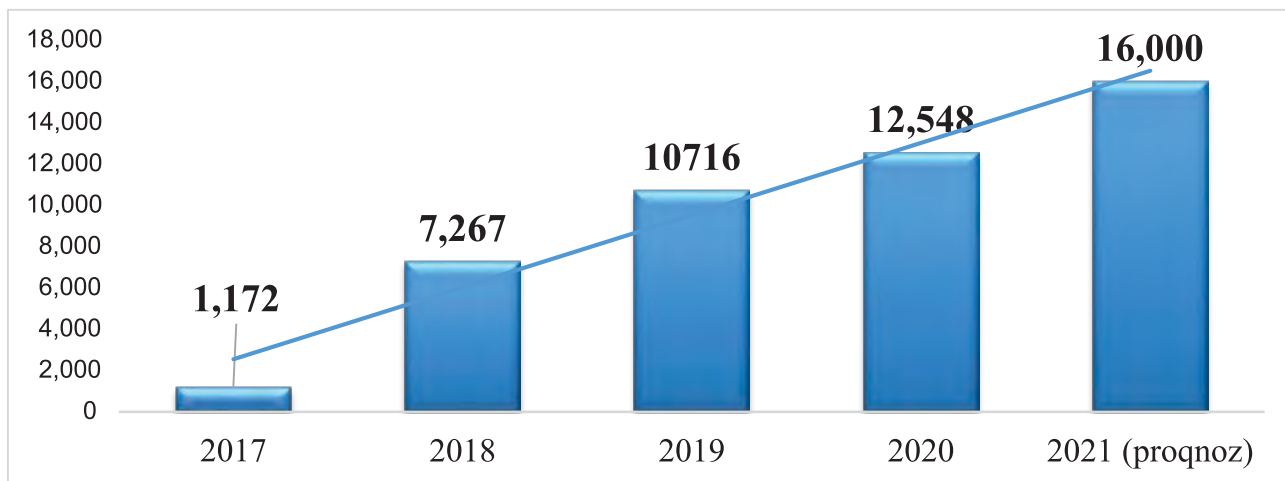
1. GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 7 aprel 2016-cı il tarixli “Əhalinin özünüməşğullüğünün təmin olunması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamı ilə əsası qoyulan özünüməşğulluq proqramı hazırda uğurla davam etdirilir. Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi (ƏƏSMN) yanında Dövlət Məşğulluq Agentliyi bu proqram çərçivəsində aztəminatlı ailələrə fərdi təsərrüfatlarının təməlini qoymaq və ya inkişaf etdirmək üçün dövlət vəsaiti hesabına ailəyə birbaşa natura şəklində mal, material və digər əmlakın verilməsi ilə (nağd vəsait olmamaq şərti ilə) dəstək göstərir. Dövlət Məşğulluq Agentliyinin təqdim etdiyi biznes plana uyğun olaraq layihəyə cəlb edilmiş şəxslər istehsal və ya xidmət avadanlıqları ilə təmin edilir. Ölkəmizdə həyata keçirilən özünüməşğulluq proqramı mikro və kiçik sahibkarlığın inkişafını və ailə büdcəsinin dayanıqlı gəlir mənbələri hesabına formalaşmasını hədəfləyir. Həmçinin, əhalinin sosial cəhətdən həssas kəsimindən olan insanlara verilən müavinət və yardımların onların əmək bazarında məşğullüğünün təmin edilməsinə dəstək verir.

2. ÖZÜNÜMƏŞĞULLUQ PROQRAMININ ƏHƏMİYYƏTİ VƏ STATİSTİK GÖSTƏRİCİLƏR

Özünüməşğulluq proqramı çərçivəsində dövlətin dəstəyi ilə əsasən sosial cəhətdən həssas şəxslərə və aztəminatlı ailələrə aktivlər ayrılır. Belə ki, həmin şəxslər biznes mühitində daha dayanıqlı və gəlir gətirən sahələrə yönəldilir. Özünüməşğullüqun təşviqi ilə həmin şəxsləri yardım asılılığından azad edib uzun müddətdə maliyyə dayanıqlığını təmin etmək qarşıya qoyulan əsas məqsədlərdən biridir. Hər il özünüməşğulluq layihəsi çərçivəsində cəlb edilən şəxslərin sayı artmaqda davam edir. ƏƏSMN-in açıqladığı statistik göstəricilərə əsasən, 2017-ci ildə özünüməşğulluq proqramına 1 172 nəfər, 2018-ci ildə 7 267 nəfər, 2019-cu ildə 10 716 nəfər və 2020-ci ildə əvvəlki illə müqayisədə 26 faiz, 2017-ci illə müqayisədə 10,7 dəfə çox olmaqla 12 548 nəfər cəlb edilmişdir (qrafik 1). 2021-ci il ərzində isə bu proqram çərçivəsində 16 min şəxsin biznesə çıxışının təmin edilməsi nəzərdə tutulur (social.gov.az).

Qrafik 1. Özünüməşğulluq proqramına cəlb olunanların sayı

Mənbə: Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi

2020-ci ildə özünüməşğulluq layihəsi çərçivəsində 12 mindən çox şəxsə aktivlər paylanmışdır. Belə ki, layihə çərçivəsində cəlb olunan şəxslərdən 902 nəfəri şəhid ailəsi, 650 nəfəri müharibə iştirakçısı, 3170 nəfəri qadın, 1809 nəfəri əlilliyi olan şəxs və 57 nəfəri ünvanlı sosial yardım alan şəxslər olmuşdur.

Şəkil 1. 2020-ci ildə özünüməşğulluq proqramına cəlb edilən şəxslər

Post-müharibə dövründə özünüməşğulluq proqramının icrasında Vətən müharibəsi şəhidlərinin ailə üzvləri, yaxınları və qazilərin sosial təminatına diqqət daha da artırılmışdır. Belə ki, ümumilikdə post-müharibə dövründə icra olunan sosial dəstək paketi çərçivəsində şəhid ailəsi üzvləri, qazi və yaxınlarından ibarət 6 mindən çox şəxsin məşğulluğuna dəstək göstərilib. Onlardan 4944 şəxs özünüməşğulluq proqramı ilə əhatə olunaraq, kiçik biznes sahələri yaradılıb, 500-ə yaxın şəxs münasib işlə, 1000-dək şəxs haqqı ödənilən ictimai işlərlə təmin edilib.[1]

3. ÖZÜNÜMƏŞĞULLUQ PROQRAMININ TƏŞKİLİ

Özünüməşğulluq proqramı çərçivəsində aktivlərin paylanılmasında üstünlük verilən şəxslər vardır ki, bunlar da əsasən əhalinin həssas və sosial cəhətdən aztəminatlı qruplarıdır. Belə ki, qanunvericiliyə əsasən işsiz şəxslərin özünüməşğulluğunun təşkili zamanı ünvanlı dövlət sosial yardım alan şəxslərə, əlilliyi olan şəxslərə, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqlara, bir ildən artıq işsiz kimi qeydiyyatda olanlara, pensiya yaşına iki ildən az qalmış şəxslərə, və cəzaçəkmə yerlərindən azad edilmiş işsiz şəxslərə üstünlük verilir. Bu qrupdan olan insanların özünüməşğulluq proqramı çərçivəsində şəxsi bizneslərinə "start" verərək maliyyə azadlığını təmin etmələri layihə çərçivəsində nəzərdə tutulan hədəflərdən biridir. Bununla belə Dövlət Məşğulluq Agentliyinin yerli orqanlarında (şəhər və rayon məşğulluq mərkəzlərində) işsiz və işaxtaran kimi qeydiyyatda alınan və özünüməşğulluq fəaliyyətini qurmaq üçün potensial imkanlara malik olan şəxslər proqramdan faydalana bilərlər. [2]

Şəkil 2. Özünüməşğulluğun təşkili zamanı üstünlük verilən şəxslər

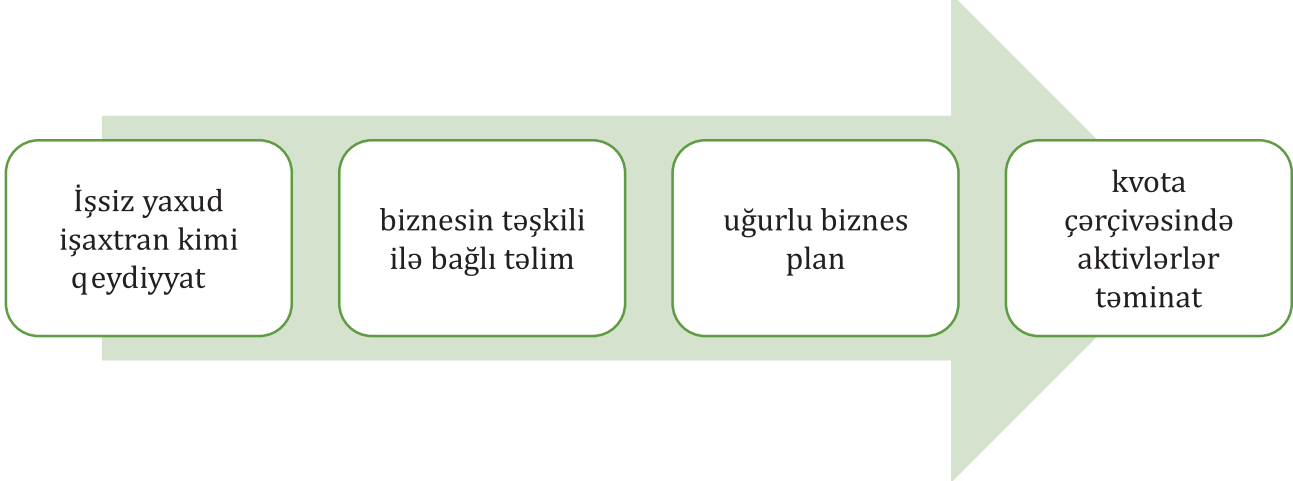

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının "Məşğulluq Haqqında" qanunu

Özünüməşğulluq proqramı çərçivəsində vətəndaşların layihədə iştirakının təmin edilməsi bir neçə mərhələlərdən sonra baş tutur (qrafik 2). Belə ki, Nazirlik tərəfindən məşğulluq orqanlarında işsiz və işaxtaran kimi qeydiyyatda alınan şəxslər sonradan biznesin təşkili ilə bağlı təlim kurslarına cəlb edirlər. Uğurla təlim kurslarını bitirən və biznes planları uğurlu hesab edilən şəxslər sonradan ayrılan kvota çərçivəsində aktivlər ilə təmin edilir.

Qrafik 2. Özünüməşğulluq proqramında iştirak üçün mərhələlər

4. ÖZÜNÜMƏŞĞULLUQ PROQRAMLARI ÜZRƏ QABAQCIL BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

Özünüməşğulluq proqramı beynəlxalq təcrübədə bir çox ölkələrdə tətbiq edilir və Azərbaycan proqramının ən qabaqcıl təcrübələrin tətbiqi baxımından davamlı olaraq inkişaf etdirilməsini təmin edir. Hər bir ölkənin milli prioritetlərinə əsasən özünüməşğulluq proqramının tətbiq sahələri fərqlənir. Böyük Britaniyada tətbiq edilən özünüməşğulluq proqramının əsas xüsusiyyətlərindən biri odur ki, bu ölkədə özünüməşğulluq proqramı iştirakçıları az gəlirli təbəqə deyil, 50 yaş üzərində şəxslər və qadınlardır. Həmçinin, proqramın yayılma spektri əsasən innovativ sahələrdən ibarətdir. İspaniya modelində isə özünüməşğulluq iştirakçılarına verilən vəsaitlər hissə-hissə davamlı olub, bu da öz növbəsində bizneslərin dayanıqlı maliyyə əldə etmələrinə gətirib çıxarıb.

Moldovada işsizliklə mübarizə həm milli, həm də sektoral strategiyanın prioritet sahəsi olaraq dəyərləndirilir və bu diqqət ölkədə həyata keçirilən strategiyalarda öz əksini tapır. Özünüməşğulluqda əsas hədəf qadınlar götürülərək onların biznesə və dayanıqlı maliyyə resursuna çıxışları təmin edilir. Təlimlərə cəlb ediləcək iştirakçıların 30 faizinin qadınlardan ibarət olması hədəf təyin edilir. Bunun nəticəsidir ki, biznes konsultasiyaları keçmiş iştirakçıların 45 faizi, təlimlərdə iştirak etmiş iştirakçıların 43 faizi və maliyyə əldə edənlərin 30 faizi qadınlardır. Moldovalı Biznes İnkubatorları Şəbəkəsinin 132 sakinindən 45-i qadınlardır.[3]

Argentina təcrübəsində özünüməşğulluq proqramlarına cəlb olunan biznes planlarına məhdudiyətlər qoyulub. Bu məhdudiyətlərə misal olaraq, ətraf mühitə zərər vuran bizneslər, tütün məhsulları istehsalı və s. misal göstərilə bilər. Digər uğurlu beynəlxalq təcrübələrdən biri də Xorvatiyadır. Xorvatiyada proqrama müraciət edən şəxslər üçün fərdi və qruplar şəklində müraciət imkanı yaradılmışdır, yəni eyni fəaliyyət sahəsi və eyni ərazi vahidi üzrə özünüməşğulluq proqramına birgə formada müraciət imkanı mövcuddur. Bunun vasitəsilə həm birgə təsərrüfatların yaradılması, birdən daha çox şəxs iştirak etdiyi üçün proqram tərəfindən ayrılan vəsaitin həcmi daha yuxarı olması, eləcə də xərclərin azalması və gəlirlərin artması təmin edilmişdir. Proqrama birgə qoşulan şəxslərin sayına uyğun olaraq əlavə dəstəklər nəzərdə tutulmuşdur. Eləcə də yerli özünüməşğulluq mərkəzləri ilə yerli sahibkarlıq subyektləri ilə arasında əlaqələr üzrə dövlət-özəl tərəfdaşlığı formasında müqavilələr bağlanmışdır.[4]

5. ÖZÜNÜMƏŞĞULLUQ PROQRAMININ İQTİSADİ İNKİŞAFDA ROLU

Özünüməşğulluğun iqtisadiyata olan təsirini ilkin olaraq işsizlik səviyyəsinin azalmasında müşahidə etmək mümkündür. Hər bir ölkə üçün əsas makro-iqtisadi hədəflərdən biri işsizliyin aşağı, məşğulluğun yuxarı isə olmasıdır. Belə ki, özünüməşğulluq layihələrindən faydalanaraq öz

şəxsi bizneslərini başladan şəxslər bir çox hallarda işsiz yaxud işaxtaran olurlar. Bunun nəticəsidir ki, ölkələrin strategiyalarında özünüməşğulluq proqramlarının əsas hədəfi məşğulluğun artırılması olur. İngiltərənin Fiskal Məsələlər üzrə İnstitutun araşdırmasının nəticələrinə əsasən özünüməşğulluq işçilərinin 23%-i əvvəlki ilə əsasən işsiz, 31%-i isə qeyri-fəal olublar.

Özünüməşğulluğun iqtisadiyyata başqa bir təsiri isə gəlir artımını təmin etmək və kəndlərdəki miqrasiyanı azaltmaqla dəyərləndirilir. Baxmayaraq ki, özünüməşğul işçilər müxtəlif səbəblərdən həqiqi gəlirlərini hesabatda daha aşağı səviyyədə göstərməyə çalışırlar, müxtəlif alimlər tərəfindən aparılan araşdırmalar onu göstərir ki, statistik göstəricilərə əsasən özünüməşğulluğun gəlir artımı və məşğulluq səviyyəsinə təsiri əhəmiyyətlidir.[5] Bu təsir müsbət göstəricilər ətrafındadır və özünüməşğulluğun artımı gəlir artımına və məşğulluq səviyyəsinin artımına səbəb olur. Əlavə olaraq, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə rayonlarda və ucqar kəndlərdə əhalinin əsas gəlir mənbəyi özünüməşğulluqdan ibarətdir. Bu ərazilərin iqtisadi artımı və inkişafı özünüməşğulluq yaxud yerli sahibkarlıq kimi məşğulluq sahələrinin mövcudluğundan asılıdır. Həmçinin, özünüməşğulluq layihələrinin rayonlarda və ucqar kəndlərdə geniş tətbiqi həmin ərazilərdəki əhalinin şəhərlərə miqrasiya etməsinin qarşısını ala bilər.

6. YEKUN

Özünüməşğulluq proqramını həyata keçirən ölkələrdə müxtəlif prioritetlərin olması onların fəaliyyət dairəsinə və icra mexanizmlərinə təsir edib. Bu səbəblərdəndir ki, proqramın uğur səviyyəsi ölkələr üzrə dəyişir. Azərbaycanda keçirilən özünüməşğulluq proqramı digər ölkələr ilə müqayisədə uğur faizi yüksək olan layihələrdəndir. Şübhəsiz ki, bunun əsas səbəblərindən biri də dövlətin birbaşa dəstəyinin və özünüməşğulluq proqramının davamlı maliyyə dəstəyinin olmasıdır. Həmçinin, proqram, istehsal, emal, xidmət və kənd təsərrüfatı olmaqla geniş sahələri əhatə etməkdədir. Bu da öz növbəsində geniş kəsimdən olan insanların maraqlarını cəlb etməkdədir.

Özünüməşğulluq layihəsi sosial məqsədləri tamamladıqdan sonra biznes imkanlarının genişləndirilməsi alətlərindən istifadə edərək ölkədəki biznes mühitinə, bilavasitə iqtisadiyyatda artıma gətirib çıxara bilər. Bundan əlavə, innovativ layihələrdə təşəbbüslərin dəstəklənməsi və əhatə dairəsinin genişləndirilməsi də özünüməşğulluq proqramının təkmilləşmə imkanları daxilindədir. Son olaraq, bütün bunlar Azərbaycanda keçirilən özünüməşğulluq proqramının gələcəkdə əhatə dairəsini genişləndirilərək daha da inkişaf etdirilə biləcəyini deməyə əsas verir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi (ƏƏSMN), 2021. "Yeni kampaniya – "Məşğulluq marafonu"na start verilir". Bu il özünüməşğulluq proqramına cəlb olunanların sayı 8 minə yaxındır.

https://www.sosial.gov.az/en/post_457829, Sosial.gov.az,

https://www.sosial.gov.az/post_381119

2. Azərbaycan Respublikasının 1196-VQ - Məşğulluq haqqında qanunu

<http://www.e-qanun.az/framework/39846>

3. OECD və başqaları, 2020. "Moldova Respublikası, Kiçik Biznes Aktı – Ölkə Profili. KOB siyasi indeksi: Şərq Tərəfdaşlığı Ölkələri 2020: Avropa üçün kiçik biznes aktının tətbiqinin qiymətləndirilməsi". OECD nəşriyyat, Paris

<https://doi.org/10.1787/d1afa5b8-en>.

4. Avropa Monitorinq Dəyişiklik Mərkəzi (EMCC), 2012. "Fərdi və Kiçik Sahibkarlıqda Özünüməşğulluğu və İş İmkanlarını Dəstəkləmək üçün İctimai Tədbirlər"

<https://www.eurofound.europa.eu/observatories/emcc/comparative-information/public-measures-to-support-self-employment-and-job-creation-in-one-person-and-micro-enterprises>

5. Rupasingha, A. Və S.J. Götz, 2011. "Özünüməşğulluq və yerli iqtisadi performans ABŞ bölgələrindən faktlar".

